

Âşık Veysel'in "Senlik Benlik Nedir Bırak" Şiiri Yolojik Eleştiri Edebiyat Kuramı Açısından İncelenmesi

Serdar GÜRÇAY¹

Özet

Toplumların yaşamlarını inceleyen bilim dalı olan sosyoloji (veya toplum bilim) Platon'dan (Eflatun'dan) bu yana farklı isimlerle de olsa varlığını sürdürmektedir. Düşünce ve kelime sanatı olan edebiyat eserleri de sıklıkla insan davranışları ve toplumlar üzerine inşa edilmektedir. Sosyoloji ve edebiyat tanımları gereği birbirleri ile etkileşimdedirler. Edebiyat eserleri toplumları, toplumlar ise edebiyatı etkilemektedir. Sosyoloji ise her ikisini inceleme konusu olarak ele alabilmektedir.

Bir halk ozanı olan Âşık Veysel, çalışmaları ile toplumsal konulara değinmiş olumlu, uzlaştırıcı ve doğru yol gösterici mesajlar vermiştir. *Senlik Benlik Nedir Bırak* isimli şiiri toplumdaki etnik, mezhepsel kutuplaşmayı ele almakta ve bunlara çözümler sunmaktadır. Çalışmada şairin adı geçen şiiri (bir edebiyat kuramı olan) sosyolojik eleştiri açısından incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Veysel, Edebiyat Kuramı, Sosyolojik Eleştiri*

¹ (Arş. Gör.) İstanbul Aydın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, serdargurcay@aydin.edu.tr

Abstract

As a scientific branch; sociology (study of social behavior or society) has being existed under different names through history since Plato. On the other hand, literature is the art of thoughts and words; it is mostly constructed over human behaviors and their societies. Sociology and literature interact with each other in terms of their own definitions. Works of literature affects societies and societies affect works of literature as well. Sociology involves two of them as a subject.

A folk poet Âşık Veysel, addressed social issues and has given positive, conciliating and guiding messages through his works. His poetry *Senlik Benlik Nedir Bırak* deals with ethnical and denominational polarization also giving solutions. This work involves the poetry in terms of sociological criticism (as a literary criticism).

Keywords: *Âşık Veysel, Literary Criticism, Sociological Criticism*

GİRİŞ

Bir edebiyat kuramı olarak sosyolojik eleştiri, bahse konu olan bir eseri; sanatçının ele aldığı zaman, mekân, toplumun iç dinamikleri ve sorunları üzerinden inceler. Âşık Veysel'in *Senlik Benlik Nedir Bırak* şiiri; toplumsal çatışmaları konu alması açısından sosyolojik eleştiri bağlamında incelenmeye yatkındır. Eser, Türk toplumundaki etnik, mezhepsel kutuplaşmanın ve insanlar arası hoşgörüsüzlüğün doğurduğu sıkıntıları ele almaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde sosyolojik edebiyat eleştirisinin içeriğinden bahsedilmiştir. Bu kuramın ilk nasıl ortaya çıktığı, önemli temsilcileri ve ana fikri anlatılmıştır.

İkinci bölümde şiirin incelenmesine dayanak oluşturması bakımından, temel sosyolojik kavramlara değinilmiştir. Ayrıca, Platon ve Aristoteles gibi antik düşünürlerin toplum hakkındaki fikirlerine de yer verilmiştir. Diğer yandan, Âşık Veysel'in düşünceleri ile benzerlik göstermesinden ötürü etik kavramına da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde çalışmanın asıl konusu olan ve sekiz dördlükten oluşan *Senlik Benlik Nedir Bırak* şiiri sunulmuştur.

Dördüncü bölümde bahsi geçen şiir anlam açısından yorumlanmıştır, şair esasen toplum içi çatışmaları ele aldığından, şiir de bu açıdan değerlendirilmiştir.

Beşinci ve son bölümde ise J. Kennedy ve Dana Gioia'nın ürettikleri sosyolojik edebiyat eleştirisi yaparken kullanılabilir sorular, şiir açısından değerlendirilmiştir. Bu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım; şairin konu aldığı toplum hakkındaki soruları içermektedir. İkinci kısım; şairin ele aldığı toplum ile okuyucunun toplumunun kıyaslanmasını içermektedir. Üçüncü ve son kısım ise; sanatçının ele aldığı toplumu onaylayıp, onaylamadığı sorgulanmaktadır.

1. SOSYOLOJİK EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ

Sosyolojik eleştiride aslanan *toplumdur*. Edebiyatın kendi başına var olmadığı, topluma doğduğu ve toplumu ifade ettiğini savunur. Yazarın, okurun ve eserin sosyal koşulları belirlemesi nedeniyle de bu koşullar göz önüne alınarak inceleme yapılmalıdır.

Sosyolojik eleştirinin, İtalyan filozof Giambattista Vico'nun 1725'te yayımlanan *La Scienza Nuova (Yeni Bilim)* eseri ile başladığı kabul edilir. Sonraları Alman yazar Johann Gottfried Herder (1744–1803) ile daha da gelişir. İsviçreli yazar Madame de Stael'in *Toplumsal Kurumlarla Bağlantısı İçinde Edebiyat* isimli eserinde daha da belirgin bir hal alır. Fakat bu yöntemin tam anlamıyla ilk kez Fransız düşünür Hippolyte Taine'in kullandığı kabul edilir. Edebiyat eleştirisine bilimsel bir yaklaşım kazandırmaya çalışmıştır (Hippolyte Taine [28.05.2016]).

Berna Moran'ın anlatımıyla; “Sosyolojik eleştiri; edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder” (Moran [28.05.2016]).

Hippolyte Taine, 1858'de, *History of English Literature* adlı eserinde, edebiyatın hiçbir neden olmadan ortaya çıkmadığına, edebi eserlerin yaratıcılarının ve onların fikirlerinin, ülke ikliminin, fiziksel, politik ve sosyal koşulların etkili olduğunu açıklar.

Taine, göz önünde bulundurulması gereken bu nedenleri üç grupta inceler: **i. Etnisite:** Biyolojik üstünlükten ziyade, ulusun ulusal özelliklerini ele alır. Her ulusun kendine has bir fikri, dünya görüşü olduğunu ileri sürer.

Âşık Veysel'in *Senlik Benlik Nedir Bırak* şiirindeki etnisiteler; Türk, Kürt ve Çerkez gibi bir arada yaşayan halklardır.

ii. Dönem ("Moment"): Tam olarak net çizgilerle açıklanamasa da genellikle "belli bir dönem" kastedilir.

Çalışmaya konu olan şiirde Osmanlıdan Türkiye'ye uzanan zaman çizelgesindeki etnik ve mezhepsel çatışmalar ele alınmıştır.

iii. Ortam: İnsanların mizaçlarına etkisi göz önünde bulundurulur. Coğrafi koşullar, iklim, toprak ve toplumsal koşullar ele alınır. Bu kriterlerin farklı insan mizaçları ortaya çıkararak farklı metinler ortaya koyduğu savunulur. *Senlik Benlik Nedir Bırak* şiirinin konu aldığı durum açısından; ilgili coğrafyada yüzyıllardır farklı halklar bir arada yaşamaktadırlar. Politik sebepler ve savaşlar neticesinde halklar ve mezhepler arasında anlaşmazlıklar oluşmuştur.

2. SOSYOLOJİ, İNANÇ VE TOPLUM İLİŞKİSİ

İnsan ve toplum ilişkisi çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Toplumsal bir varlık olarak birey ile onu çevreleyen sosyal ilişkiler ağını kentleşme, medya, iletişim, çevre, toplumsal gruplar belirlemektedir.

Platon toplumu, parçaları bütüne tabi olmaları çerçevesinde tanımlayarak, özellikle toplumsal düzenin birliğini vurgularken; Aristoteles toplumu ayrı unsurların hem bütüne katkıda buldukları hem de ondan bağımsız olarak kaldıkları farklılaşmış bir yapı olarak kavrar. Ayrıca, Platon toplumu iş bölümü ve toplumsal eşitsizlik etrafında yapılanmış birleşik bir sistem olarak ele alırken toplumsal düzenin bütünün çıkarlarının tek tek parçaların çıkarları karşısında önceliğe sahip olduğunu vurgular. Aristoteles ise toplumun kökeninde insan doğasının yattığını düşünür ve toplumun bireylerde değil gruplardan oluştuğunu belirtir (Tatlıcan, 2015: 197).

Dinlerin en önemli işlevlerinden birisi mensuplarını ortak bir inanç etrafında birleştirmeleridir. Din paylaşılan bir anlam sistemi oluşturduğu için insanların dünyayı, toplumu, tanrıyı ve kendilerini nasıl algılayacaklarına dair ortak bir anlayış ve algı sistemi oluşturur. Aynı inancı paylaşan insanlar dünyaya aynı pencereden bakarlar ve o pencereden aynı şeyleri gördüklerini düşünürler. Bu ortak anlam sisteminin paylaşımı dünyaya dair derin bir düzenlilik ve anlamlılık hissi verir. Dışarıdan bakanlar için genellikle bir anlam ifade etmeyen ritüellerin devamı ancak bunlara dair ortak kabullerin oluşmasıyla sürdürülebilir (Aktay, 2015: 54).

Dinin inanç paylaşımının en doğrudan toplumsal sonucu cemaatleşmedir. Cemaat ortak inanç ve algıya dayalı olarak oluşan topluluğu başkalarından ayıracak bir bilinci de geliştirir (Aktay, 2015: 54).

İnsan sosyal bir varlıktır. Tarihin yazılı veya yazılı olmayan en eski dönemlerine gidildiğinde bile insan varlığının bir toplum içinde cereyan ettiğini görürüz (Aktay, 2015: 54).

Sosyolojinin kurucularından sayılan Emile Durkheim (1858–1917) ele alındığında, din sosyolojisinin gerçek anlamda çerçevesi belirlenmiş bir disiplin olarak ilk defa Durkheim tarafından uygulanmış olduğu söylenebilir, öncelikle din olgusunu bütün boyutlarıyla anlamaya çalışmış ve onun toplumdaki rolünü, işlevini ampirik yöntemlere dayanan yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Dinin işlevi hakkında alabildiğine nesnel gözlemlere dayanarak çıkarımlarda bulunmaya çalışmışsa da bu onun dine olan ilgisinin tamamen değerlerden bağımsız olduğu anlamına gelmez (Aktay, 2015: 71).

1980'lerin başlarında sosyal sınıf tartışmalarında yeni bir evreye girildi. 1980'lerle birlikte çalışma yaşamının ve iş süreçlerinin değişmesi, kol emeğinden kafa emeğine geçişin gerçekleşmesi, işçiler arasında farklılaşmanın oluşması ve benzer şekilde iş dünyasında yönetim ile mülkiyet arasında bir bölünme yaşanması tartışılmaya başlandı. Öte yandan, siyasi yaşamda sosyal refah devletinden vazgeçilmesi ve toplumda herkesin kimseden destek almadan artık kendi ayakları üzerinde durabileceği ve refah ödemelerinin zaten çok fazla büyümesi nedeniyle artık devlet tarafından karşılanamayacağı savları da önemli bir dönüşüme neden oldu (Kalaycıoğlu, 2015: 152).

1980'ler sonrasında sosyal sınıf kavramına ilişkin tartışmalar bir dönüşüm geçirmiş ve toplumsal cinsiyet, etnik köken, yaş ve tüketim normlarına dayalı yeni kültürel kimlikler sınıf kimliğinin yanı sıra önem kazanmıştır (Kalaycıoğu, 2015: 153).

Toplumsal tabakalaşma insanlar arasındaki bir eşitsizlik sistemi olarak anlaşılır; bu eşitsizlikler "servet, gelir, mesleki prestij, eğitim ve de servetin özel bir türü olarak dini bilgi" olarak sıralanabilir; ayrı ayrı veya birleşik halde ortaya çıkarlar. Dinin toplumsal tabakalaşma ile birincil ilişkisi herhangi bir toplumdaki tabakalaşmanın dini nitelikte olması durumunda söz konusu olur (Sündal, 2015: 158).

İslam dini ortaya çıkışı itibariyle kentli ve ticaretle uğraşan insanların gereksinimlerine hitap eden ve alt tabakalara da sahip olduklarından daha iyi bir yaşam vaat eden bir dindir. İbadetlerinin bir kısmı bireysel refahın toplumsal olarak bölüşülmesine dayanır, zekât ya da oruçla ilgili maddi telafiler gibi. İslam'ın bu ve benzeri şartları ortaya çıkmakta olan devletin ilk örneğidir. Bu ve benzeri öğelerle beslenmiş bir ümmet ideolojisi, İslam toplumunun temel özelliğidir (Sündal, 2015: 159).

Her kültür aynı zamanda bir denetim sistemidir. Belirli davranış ve yaşam biçimlerini onaylar ya da reddeder, insan ilişkilerini ve davranışları düzenleyen değerler ve normları korumaya çalışır, ödüller ve cezalar koyarak bunları uygular. Bu noktada kültürün insan yaşamındaki gerekli yerine değer verirken düzenleyici ve baskıcı rolünü de İhmal etmemeliyiz. Ayrıca, farklı eşitsizlikleri de bugünden yarına sürdüren bir boyutu olduğunu da göz ardı etmemeliyiz. Kültürün anlam ve normlar sistemi, çatışan çıkar ve hedefler arasında çoğu zaman tarafsız değildir. Kültür, belirli bir toplumsal düzen yaratıp bunu meşrulaştırır ve böylelikle bazı gruplara diğerlerinden daha fazla fayda sağlar, örneğın, ataerkil bir kültür erkekler lehine çok daha fazla fayda sağlarken, kadınlar aleyhine olan düzeni de meşrulaştırmaya çalışır (Gökalp, 2015: 112).

Yine de, hiçbir kültür çekişmelerden ve değişimden kendisini soyutlayamaz. Farklı sınıflar, toplumsal cinsiyetler, kültürel topluluklar ve kuşaklar arasında çatışmalar bütün kültürlerde -ama çok ama az- mevcuttur. Dolayısıyla, kültür sadece edilgen bir miras değil, etkin bir anlam yaratma süreci olarak görülmelidir. Kültürel Çalışmalar Okulunun da vurguladığı gibi, ne kadar eski ve köklü olsa da kültür sabit ve hiç değişmeyen bir yapı değildir. Bir kültür, onu soluyan üyelerinin, bilinç biçimlerini şekillendirirken onun üyeleri de soludukları havayı etkileyebilir (Gökalp, 2015: 113).

Dünyada farklı hayattarzları, değişik başk kültürler olduğunu bilinmektedir. Yaşadığımız ülkeden uzak coğrafyalarda, farklı dinlere mensup, başka dilleri konuşan ve çok değişik yaşam biçimleri olan insanlar yaşamaktadır. Yaşadığımız şehirde, aynı ilçede, aynı mahallede ve hatta oturduğumuz apartmanda da bizden farklı giyinen, konuşan ve bizimkinden bariz olarak farklı davranışlara sahip insanlar görülebilmektedir. Bu durum insan olmanın farklı yollarının olduğunu, günlük yaşam içinde bizimkinden farklı inanç ve davranış biçimleri ve farklı hayat farzları olduğunu bize hatırlatır. Daha önemlisi ise, bu gözlem sadece dünyada ya da başka bir coğrafyada değil, bir ülkede ve aynı toplum içinde bile tek bir kültürün değil, farklı kültürlerin olduğunu bize gösterir. Gerçekten de, her toplumun içinde bile farklı kültürler, farklı yaşam biçimleri vardır. Kültürlerin çeşitliliği biz kendi kültürümüz içindeki çeşitlilikten de haberdar eder (Gökalp, 2015: 114).

2.1. Etik Hakkında

Âşık Veysel'in ele alınan eseri toplumsal çatışmaları ve etiği de içerdiğinden etik kavramı üzerinde de durmak çalışma açısından faydalı olacaktır.

Aristoteles'e göre, "Bütün insanlar doğal olarak bilmek ister". Bilmek, insanın en temel gereksinimidir. Varlığını sürdürebilmek için insan, doğal olarak ilişkide olduğu var olanları bilmek zorundadır (İyi, 2015: 3).

Etik özetle iyi ile kötüyü ele alan felsefi düşünceler bütünüdür. Etik felsefesi şu ve benzeri soruları sorar; Hangi davranışlar iyidir veya kötüdür? Farkı nasıl anlarız? Davranışlarımız çevremizi nasıl etkiler? (Ethics, [28.05.2016]).

Âşık Veysel de kendi hayat tecrübesi, eğitimi ve gelenekleri uyarınca şiirinde toplumsal çatışmalara ve sorunlara çözüm olarak çeşitli etik fikirler öne sürmektedir.

Bunlara değinilecek olunursa;

- Birlik,
- Etnik kardeşlik,
- Mezhepsel kardeşlik,
- Karşılıklı barışmak,
- Güzel söz,
- Irza saygı,
- Politik kutuplaşmadan uzak durmak ve
- İnsan kavramını öne çıkarmak; şiirdeki başlıca etik kavramlar olarak açığa çıkmaktadır.

3. ÂŞIK VEYSEL'İN "SENLIK BENLIK NEDİR BIRAK" ŞİİRİ

Allah birdir Peygamber Hak
Rabbül âlemindir mutlak
Senlik benlik nedir bırak
Söyleyin geldi sırası

Kürdü, Türkü ne Çerkez'i
Hep Âdem'in oğlu kızı
Beraberce şehit gazi
Yanlış var mı ve neresi

Kuran'a bak İncil'e bak
Dört kitabın dördü de Hak
Hakir görüp ırk ayırmak
Hakikatte yüz karası

Yezit nedir ne kızılbaş?
Değil miyiz hep bir kardaş
Bizi yakar bizim ataş
Söndürmektir tek çaresi

Kişi ne çeker dilinden
Hem belinden hem elinden
Hayır ve şer emelinden
Hakikat bunun burası

Şu âlemi yaratan bir
Odur külli şeye kadir
Alevi Sünnilik nedir
Menfaattir varvarası

Cümle canlı bu topraktan
Var olmuştur emir Haktan
Rahmet dile sen Allah'tan
Tükenmez rahmet deryası

Veysel sapma sağa sola
Sen Allah'tan birlik dile
İkilikten gelir bela
Dava insanlık davası

4. ŞİİR'İN ANLAM AÇISINDAN YORUMLANMASI

Allah birdir, Peygamber Hak.

Rabbül âlemdir mutlak.

Şair Tanrının bir ve aynı olduğunu, peygamberin meşru olduğunu vurguluyor. Aynı Tanrı ve peygambere inanıldığını hatırlatılıyor.

Senlik benik nedir bırak.

Şair, şiirin ana fikri olan *birlik olmanın önemi* düşüncesini ve buna çağrısını ilk kez belirtiyor. *Benmerkezcilik* yerine *biz olmanın* daha doğru olduğu savını sunuyor.

Söyleyin geldi sırası.

Bu düşüncüyü dile getirmenin artık zamanı geldiği vurgulanıyor.

Kürdü, Türkü ne Çerkez'i,

Hep Âdem'in oğlu kızı.

Halkların aslında kardeş olduğu, hepsinin *insan* olduğu, aynı soydan geldikleri vurgulanıyor.

*Beraberce şehit gazi.
Yanlış var mı ve neresi.*

Tarih boyunca ülkeyi etkileyen bir savaş veya çatışma durumunda her vatandaşın birlikte vatanını koruduğu anımsatılıyor. Kardeşlik ve birliğin hatalı bir düşünce olmadığını sorguluyor.

*Kuran'a bak İncil'e bak,
Dört kitabın dördü de Hak,
Hakir görüp ırk ayırmak,
Hakikatte yüz karası.*

Üç İbrahimi dinin dört kutsal kitabında da şairin ana fikirlerine zıt bir düşünce olmadığını, kardeşliğin ön planda olduğu vurgulanıyor. Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim'in meşru ve üç din açısından da kutsal olduğu anımsatılıyor. Farklı inanç ve etnik grupları aşağı görmenin, ayırmanın kötü olduğu ve hem dünya hukukunda hem de ahirette ayıplanan bir durum olduğu söylenerek, ayrımcılığın kötülüğü gözler önüne seriliyor.

*Yezit nedir ne kızılbaş?
Değil miyiz hep bir kardaş,
Bizi yakar bizim ataş,
Söndürmektir tek çaresi.*

Yezit, Emevilerin ilgili dönemdeki yöneticisidir. Hz. Ali'nin öldürülmesinden sonra halifeliğin saltanatlaşmasına, baskıcılığa ve Ali'nin soyunun kurutulmasına çalışılmakla özdeşleştirilmiştir. Yezit; Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'i öldüren askeri birliğe emri veren kişi olarak da bilinmektedir. Kızılbaş ise; Hz. Ali'nin dördüncü değil birinci halife olması gerektiğini savunan Şiileri (Osmanlı'daki bazı kimselerce) tanımlamak için kullanılmış olan ifadedir². Yezit; Şiilikte zulmün simgesidir. Şair şiirinde kimsenin birbirini Yezit ya da Kızılbaş gibi düşman görmemesi gerektiğini vurgulamaya çalışmıştır, demek yanlış olmaz. Kavga ve çatışmaların kötü olduğunu, bir ateş gibi her şeyi yaktığını söyleyerek, barışmanın ve kardeşliğin yegâne çözüm olduğunu savunmaktadır.

² *Safevîyye Tarikâtı'nın şeyhi olan Şeyh Haydar (1460-1488), müritleri arasında birliği sağlamak için yeni bir kıyafet kabul etti. Bu kıyafetin en orijinal tarafı başa geçirilen serpuştur. Kırmızı renkte ve 12 dilimli olan bu serpuşun her diliminde On İki İmamların adları yazılıydı. Bu kırmızı serpuştan sonra Osmanlılar genel olarak Şiiliği nitelendirmek için "Kızılbaş" tabirini kullanmaya başladılar (Kızılbaş, [28.25.2016]).*

*Kişi ne çeker dilinden
Hem belinden hem elinden
Hayır ve şer emelinden
Hakikat bunun burası*

İnsanların ağızlarında çıkan sözlere dikkat etmeleri gerektiği vurgulanır. Kalp kırıcı veya kavga çıkarıcı sözlerin kötü olduğu, sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olduğu anlatılır. Bel ile kast edilen; nefis, taciz, laf atmak hatta cinsi istismarlar bütünüdür. Bu davranışlar her toplumda kabul edilemez hareketlerdir. Şair bunu anımsatarak insanların birbirlerine karşı hoş görülmesi ve birbirlerinin ırzına karşı da saygılı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Elem, insanın dünyadaki iyi ve kötü davranışlarının toplamıdır aynı zamanda ahirette tartılacak olan iyilik ve kötülüklerini de tanımlamaktadır. Şair, kişi hayır ve şerlerinden de sorumludur demek istemektedir. Bunun hakikat yani gerçek olduğunu anlatmaktadır.

*Şu âlemi yaratan bir,
Odur külli şeye kadir,
Alevi Sünnilik nedir,
Menfaattir varvarası.*

Kâinatı yaratanın (her şeye gücü yeten) aynı Tanrı olduğu vurgulanıyor. Bu referans alınarak mezhep çatışmalarının ve ayrımcılığın yanlış olduğu ve bu kavgaların içine menfaatin de karıştığını anlatıyor.

*Cümle canlı bu topraktan
Var olmuştur emir Haktan
Rahmet dile sen Allah 'tan
Tükenmez rahmet deryası*

Tüm canlıları var edenin Tanrı olduğu referansı üzerine insanların hataları için bağışlanma dilemesi gerektiği söyleniyor.

*Veysel sapma sağa sola
Sen Allah 'tan birlik dile
İkilikten gelir bela
Dava insanlık davası*

Şair burada kendine hitap ederek, okuyuculara son öğüdünü veriyor. Sağcılığa veya solculuğa kapılmayıp merkezde birleşmenin önemi vurgulanıyor. Bir olmanın, ikiye ayrılmamanın gerekliliği öne çıkartılıyor. Dava insanlık davası diyerek, insan olmanın yani insaniyetli olmanın asıl amaç olması gerektiğini öğütlüyor.

5. SOSYOLOJİK EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ SORULARI

J. Kennedy ve Dana Gioia'nın *Literature: An Introduction to Fiction, Poetry and Drama* isimli eserinde bahsettiği üzere edebiyat eserleri sosyolojik eleştiri biçiminde analiz edilirken çeşitli anahtar sorular yöneltilebilir (School of Improvement in Maryland, [26.05.2016]). Bu kısımda Âşık Veysel'in şiiri ilgili sorular bağlamında incelenmiştir.

5.1. Şairin Konu Aldığı Toplum Hakkında

1) Şairin konu aldığı toplumda kimler daha fazla etkinliğe sahiptir, kimler değildir?

Bir Türk devleti olan Türkiye'nin, kurucu çoğunluğu olan Türkler ve Karahanlılar'dan bu yana baskın mezhep olan Sünnilik toplumun genelinde belirgin bir etkinliğe sahiptir. Etnik azınlıklar, aleviler ve gayrimüslimler toplumun geneli içinde fazla etkinliğe sahiptir değildirler.

2) Toplumdaki resmi ve gayri resmi kurallar neler? Bir kural çiğnenince ne olur.

Küresel anayasal normlar modern Türkiye'de diğer gelişmiş toplumlarda olduğu gibi kanundur. Lakin geçmiş kültür ve toplumsal temellerden gelen düşünceler defakto (gayri resmi) kural durumundadır. Bu kuralların bazıları toplumun her kesimi için ortak ve pozitif görülen kurallarken, diğer bazıları ayrıştırıcıdır.

Pozitif defakto kurallara örnek; büyüklerin elini öpmek, büyüklere ismi ile değil abi, abla, amca, teyze, dede, nine şeklinde hitap etmek, toplu taşımada yaşlılara yer vermek, yaşça büyüklere toplum içinde genel bir saygı, bayramlarda çocuklara para veya armağan vermek, yine bayramlarda banyo yapıp, temiz kıyafet giymek, kadınlara mesafeli durmak, ergenlikten önce sünnet olmak, ezan okunurken müziği kapatmak, her düşünceden kadınlar için kutsal yerlerde ve duada başörtüsü, etek giymek, evlere ve kutsal mekânlara ayakkabıyla girmemek, oruç tutanın yanında yememek /içmemek, abdestsiz kutsal kitaba dokunmamak, yatırlara gitmek,

gayrimüslimlerin bile olsa mezarlıkları ve ibadet mekânlarını temiz tutmak. Bu kuralları çiğnemek kanunen suç olmasa da ayıplanma nedeni olmaktadır.

Ayrıştırıcı defakto kurallar örnek olarak; T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yanlış olduğu resmi olarak açıklanmış olsa da Alevilerin yemeğini Sünni'lerin yememesine olan inanış gösterilebilir. Gayrimüslimlerin cennete giremeyeceğine olan inanış. Resmi makamlarca çürütülse de, farklı etnisitelerin ve mezheplerin birbirlerinin anti-tezi olduğuna duyulan bir kısım inanış ve düşünceler. Anadilde dua edilemeyeceğine duyulan bazı inanışlar. Kadınların ve hayvanların yakın bir ortamda bulunmasının abdest ya da melek kaçırdığına olan çeşitli inanışlar. Bu inanışlar kanunlaşmamıştır ve sadece savunulduğu çevrelerce uygulanıp, aksinin ayıplanma durumu söz konusudur.

3) Kadının toplumdaki yeri? Erkek nasıl olmalı? Kadın erkek ilişkileri nasıl?

Türk toplumunda kadınlar eski çağlarda erkekle eş durumda iken Osmanlı döneminde erkeğin gerisine düşmüşlerdir. Cumhuriyetle birlikte kaybettikleri hakları kanun bazında geri almışlardır. Dinen anne olma vasıflarından dolayı saygı duyulmaktadır. Lakin özellikle kırsal ve az eğitilmiş toplum kesimlerinde patriarkal bakış açısı sürmektedir. Şiirde bahsi geçen zaman ve toplumda, erkek maskülen ve güçlü olmalıdır. Kadın ve erkek genellikle evli iseler ilişkileri ve evlatları meşru sayılmaktadır.

4) Toplumda nelere değer veriliyor? (Sevgi, düzen, dürüstlük, para, kaba kuvvet, vb)

İlk ve orta çağlarda kaba kuvvet, altın ve toprak elde etmek hâkim konumda bulunmaktadır. Reform ve Rönesans ile toplumsal düzen, dürüstlük, pozitif bilim ve insan hakları gibi erdemler hâkim duruma gelmiş ve hızla yayılmıştır. I. ve II. Dünya savaşlarının ve ardından gelen bölgesel savaşların yıkıcı sosyo-politik-ekonomik etkisinden sonra küreselleşmenin de katkısıyla para, ham madde ve kaba kuvvet tekrar ön plana çıkmıştır. Günümüzde Rönesans fikirleri ile ekonomik-savaşlar birbirinin anti-tezi olmuş durumdadır; buradan yola çıkarak sevgi-bilim-dürüstlük ile kutuplaşma-para-kaba kuvvet kavramları birbiri ile mücadele durumundadır. Türk toplumu için de bu durum aynıdır.

5) Para bireylerin hayatlarını nasıl etkiliyor?

Saf sevgi tabir edilen karşılıksız sevgi dışındaki tüm temel ihtiyaçlar para ile satın alınabildiği için para kazanmak insanların temel amacı haline gelmiştir.

6) Karşıt grupların ilişkisi (ebeveyn–çocuk, zengin–fakir, kadın–erkek)
Şiirde bahse konu olan karşıt gruplar, farklı etnik halklar, farklı dinler ve farklı mezheplerdir. Bu guruplar birbirleri ile sıkıntılar yaşamaktadırlar. Birbirlerini yer yer düşman görmektedirler. Karşılıklı meşruluklarını sorgulamaktadırlar.

7) Ne tür bir hükümet mevcut. Yönetici nasıl seçilmiş. Bireylerin ne gibi hakları var?

Osmanlı öncesi Kağan (Han, Hakan) bulunur ve önceki hükümdarın erkek soyundan gelirdi. Osmanlıda ise Padişahlık saltanatı bulunmaktadır. Padişahlık aile arasında süre gelmiştir. Türkiye’de ise cumhuriyet (yönetimin halka ait olması), demokrasi (eşit yükselme, yargı, düşünce ve söz hakkı), meclis (halkın ülkeyi idare hakkını geçici vekillere vermesi), güçler ayrılığı (yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrı ve denetleyici olması) durumu söz konusudur.

8) Toplumdaki gelir dağılımı nasıl?

Türk toplumlarında diğer dünya toplumlarında olduğu gibi gelir eşitliği bulunmamaktadır. Para ve kuvvet; güç erklerinin (siyasetçi, holding, ruhani lider ve ağaların) elindedir. Rönesans’ın etkisi günümüzde oldukça azalmıştır. Bu toplumsal kutuplaşmaya bahane olabilmektedir; suç kendinden olmayana atılmaktadır. Âşık Veysel, *Alevi Sünnilik nedir, Menfaattir varvarası*, diyerek bu düşünceyi ele almaktadır.

5.2. Şairin Ele Aldığı Toplum ile Okuyucunun Toplumunun Kıyaslanması

1) Eserde bahsi geçen toplumda, okuyucunun kabul edemeyeceği şeyler var mı? Neler farklı?

Eserde bahsi geçen toplum dünden bu gününe Türk devletleri ve günümüz Türkiye’sidir. Bahsi geçen toplum kutuplaşmıştır. Bu günümüzde de okuyucu açısından kabul edilemez bir durumdur. Şair bu anlamda küresel bir düşünceyi savunmaktadır.

2) Eserin ele aldığı toplumda takdir edilecek şeyler var mı?

Eserdeki toplum kutuplaşmış olduğu için şiirdeki özellikleri negatif olduğundan takdir edilebilecek bir özelliği bulunmamaktadır. Şair şiirde toplumun bu negatif durumunu hatalı bulduğunu sembolize etmektedir.

3) Okuyucular bu esere değer verdi mi, neden? “Biz” denildiğinde kimler anlaşılıyor?

Okuyucular açısından eser pozitif fikirler içermekte ve bu nedenle değer verilmektedir. *Biz* denildiğinde *tüm insanlık* anlaşılmaktadır. Eser bu anlamda evrenseldir.

4) Farklı bir zaman ve mekândaki okurlar bu eserdeki düşünceleri farklı yorumlar mı?

İlk ve orta çağlarda bu eserde bahsi geçen eşitlik teması kabul görmeme eğilimindedir, denilebilir. Bu düşünceler o zamanlarda var olsa da sönük durumdadır. Bu aydın fikirler gerek Arap, gerek Uzak Doğu, gerekse de dünyanın farklı yerlerinde de ortaya çıkmış olsa da, bölgesel kalmış ve güç erklerince bastırılmıştır. Küresel fikirlerin ulaşım ve iletişim kanalları ile insanlara kısmen daha hızlı ve rahat ulaşmasının etkisi insanlarda bir kültür ve isyan birikimine neden olmuş demokrasi ve pozitivizm; Rönesans ve Reform ile küreselleşmeyi başarmıştır. Bu fikirler geçmiş çağlardan bu yana, tüm coğrafyaların, dünya toplumlarının ortak mirasıdır demek yanlış olmaz. Şair de bu düşünceleri ele alarak, halkının sorunlarına çözüm olarak sunmaktadır.

5.3. Şairin Ele Aldığı Toplumunu Onaylıyor Mu, Yoksa Eleştiriyor Mu?

1) Şair, eserde ele aldığı toplumunun işleyişini, doğru mu yok da sıkıntılı mı buluyor?

Şair, eserde bahsi geçen toplumun davranışlarını hatalı bulmaktadır. Toplum birbirini kötü olarak görmekte ve şair tarafından bu tutum çürütülmeye çalışılmaktadır.

2) Şair kabul ettiği değerler, erdemler, karakter özellikleri ve davranışlar neler?

Şair kardeşliği ön plana çıkarmaktadır. Çatışmaya karşı barışı, düşmanlığa karşı birliği savunmaktadır. *Kürdü, Türkü ne Çerkez'i, hep Adem'in oğlu kızı; Dört kitabın dördü de Hak; Değil miyiz hep bir kardaş mısralarıyla*

kardeşliği savunmuştur. *Sen Allah'tan birlik dile; Dava insanlık davası* mısralarıyla ise savaşımlara karşı birliği çözüm olarak sunmuş, insanlık kavramını vurgulamıştır.

3) Şairin kabul etmediği / yerdiği konular ve davranışlar nelerdir?
Şair ayrışmayı, ırkçılığı, dikkatsiz konuşmayı, ırza saygısızlığı, sağ-sol çatışmasını/ uyuşmazlığını yermektedir.

Senlik benlik nedir bırak mısrasında şair ayrışmayı kesinlikle yanlış bulduğunu belirtmekte ve bunun yol açtığı kötülüklerden sıklıkla bahsetmektedir. *Hakir görüp ırk ayırmak, hakikatte yüz karası* mısraları ile ırkçılığı yermektedir. Diğer yandan, *kişi ne çeker dilinden, hem belinden hem elinden* mısralarında insanların konuşmalarına ve birbirlerinin ırzlarına saygı duymaya iltimas göstermelerini öğütlemektedir. Ayrıca, *Veysel sapma sağa sola* mısraıyla da sağ-sol kavgalarına da kapılmamak gerektiğinin altını çizmektedir.

SONUÇ

Âşık Veysel genel itibari ile eserlerinde halkın sorunlarına eğilen, sevgi ve saygıyı ön plana çıkaran bir halk sanatçısıdır. Özellikle ülkemizde sevilen ve saygı duyulan bir kanaat önderi vasfına da sahiptir.

Âşık Veysel'in *Senlik Benlik Nedir Bırak* şiiri evrensel normlara sahip bir eserdir. Bu anlamda zamanda ve mekândan bağımsızdır denebilir. Şairin ele aldığı kavramlar; insanların temel sorunlarından bazıları olduğu için; çağ ve toplum değişse de güncelliğini yitirmeyecek özelliktedir.

Şiirde; her insanın aynı soydan geldiği, herkesin kardeş olduğu, etnik, mezhepsel ve politik (sağ-sol) ayrışmalarının zararlı olduğu, bu sebeple çatışmalara kapılmamak gerektiği, ayrışmanın ve çatışmanın hem bu dünya da hem de ahirette kabul görmediği şeklindeki fikirler öne çıkan başlıca kavramlardır. İnsanların antik çağlardan bu yana taşıdıkları temel bir sorun olan kutuplaşmaya, *kültürler*-üstü bir çözüm üretmesi açısından, şiirin savunduğu ana fikir (kardeşlik) ve şiirin kendisi; küresel normlar bazında evrensel duruma ulaşmaktadır.

EKLER

1. Âşık Veysel'in Kısa Biyografisi

Âşık Veysel lakabı ile bilinen Veysel Şatıroğlu tanınmış bir Türk halk ozanıdır. 25 Ekim 1894 tarihinde Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Sivrialan köyünde dünyaya gelmiştir. İki kız kardeşi çiçek hastalığı³ nedeniyle yaşamını yitirmiş, kendisi de aynı rahatsızlık nedeniyle 7 yaşında görme yetisini kaybetmiştir. Anne, baba, abi ve ablası ona sahip çıkmışlar. 21 Mart 1973 tarihinde 78 yaşında Sivas'ta akciğer kanseri sonucu vefat etmiştir (Turan, [28.25.2016]). Şarkışla'da evi günümüzde müze durumundadır ve ilçede her yıl adına şenlik düzenlenmektedir (Âşık Veysel, [27.25.2016]).

Resim 1. Âşık Veysel bağlama çalarken.

Babasının, kendisine hediye ettiği bağlamayla önce başka ozanların türkülerini çalmaya başlamıştır. 1930 yılında Sivas'ta düzenlenen bir şairler gecesinde şair ve akademisyen Ahmet Kutsi Tecer ile tanışmıştır, kendisine verilen destek ile birçok ilde sanatını icra etmiştir. Köy Enstitüleri'nde saz hocalığı da yapmıştır (Âşık Veysel, [28.25.2016]).

³ Çiçek hastalığı (ing. smallpox), her yaşta insanda görülen ölümcül veya sakat bırakan bir hastalıktır. Hastalığa Variola da denir. İrinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakır; ateşli ve bulaşıcıdır. Çocuklarda daha sık görülür. Hastalığın etkeni Poxvirus grubundan bir virüstür (Çiçek virüsü). Hastalık yaralarının içinde bulunur ve hastanın eşyalarıyla, hastaya yaklaşımla, sineklerle ve virüslü havanın solunmasıyla bulaşır. 1796 yılında hastalığın aşısı İngiliz cerrah Edward Jenner tarafından bulunmuştur. 1966'da Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nun başlattığı kampanya sonucu tüm dünya ülkelerinde çiçek aşısı yapılarak, hastalık neredeyse yok edilmiştir. Buna rağmen dünyanın sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş coğrafyalarında yeniden ortaya çıkabilmektedir (Çiçek Hastalığı, [28.25.2016]).

Görme engelli oluşu nedeniyle Kurtuluş Savaşına katılamamıştır; kardeşi ve arkadaşlarından ayrı kalması nedeniyle, kendisiyle yapılan söyleşilerde o zamanlarda bundan derin üzüntü duyduğundan bahsetmiştir (Turan, [28.25.2016]). Savaşın ardından evlenmiş ve iki çocuğu olmuştur. Esmâ isimli eşi onu ve 6 aylık iken ikinci bebeği (kızı) çiftlik evinin erkek yardımcısı ile terk etmiş, ikinci çocuğu da küçük yaşta vefat etmiştir. Evliliğini takip eden iki yıl içerisinde anne ve babası vefat etmiştir. Oğlu ise 10 günlükken vefat etmiştir. (Âşık Veysel, [27.25.2016]).

İlerleyen yıllarda Âşık Veysel, Gülizar isimli bir başka hanım ile evlenir, ondan olan kızı Hayriye'nin yıllar sonra gazeteci Yener Süsoy'a verdiği röportajda bahsettiği üzere; "Âşık Veysel'in babası çok erdemli bir insandır, oğlunun karısının kaçacağını davranışlarından anlamış ama yine de ona sahip çıkmıştır. Kızın çorabının arasına o yokken kaçıdığı yerde bari sefil olmasın diye bir miktar para ilişirmiştir. Âşık Veysel babasının bu davranışından gurur duyduğunu belirtmiştir. Âşık Veysel ile sonraki eşi Gülizar Hanım çok iyi geçinmişler, düşünceleri çok yakınmış ve kimse ayıramazmış. Kızı Gülizar'ın beş çocuğu olmuş. Bir gün rüyasında babası ona kırmızı bir elma vermiş, kızı sonra beşinci çocuğa gebe olduğunu öğrenmiş, bakamayacaklarından endişe edip aldırmayı düşünmüş ama daha sonra çocuğunu bu rüya sebebi ile aldılmaktan vaz geçmiştir" (Cafrande [26.25.2016]).

Âşık geleneğinin son temsilcilerindendir. Eserlerinde yalın bir Türkçe kullanır. Toplumsal sorunlara yapıcı çözümler getirmesi ile geniş halk kitleleri tarafından kabul görmüştür.

2. Âşık Veysel'in Eserleri

Eserleri; *Değişler* (1944), *Sazımdan Sesler* (1950) ve *Dostlar Beni Hatırlasın* (1970) isimli kitaplarda toplanmıştır. Ölümünden sonra *Bütün Şiirleri* (1984) adıyla eserleri tekrar yayınlanmıştır.

Çeşitli Eserleri:

Anlatamam derdimi, Arasam seni gül ilen, Atatürk'e ağıt, Beni hor görme, Beş günlük Dünya, Bir kökte uzamış, Birlik destanı, Çiçekler, Cümle âlem senindir, Derdimi dökersem derin dereye, Dost çevirmiş yüzünü benden,

Dost yolunda, Dostlar beni hatırlasın, Dün gece yar eşğinde, Dünya'ya gelmemde maksat, Esti bahar yeli, Gel ey âşık, Gonca gülün kokusuna, Gönül sana nasihatim, Gözyaşı armağan, Güzelliğin on para etmez, Kahpe felek, Kara toprak, Kızılırmak seni seni, Küçük dünyam, Murat, Ne ötersin dertli dertli, Necip, Sazım, Seherin vaktinde, Sekizinci ayın yirmi ikisi, Sen varsın, Şu geniş Dünya'ya, Uzun ince bir yoldayım, Yaz gelsin, Yıldız (Sivas ellerinde).

KAYNAKÇA

- [1] Âşık Veysel. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%82%C5%9F%C4%B1k_Veysel [28.25.2016].
- [2] Âşık Veysel. <http://www.biyografi.info/kisi/asik-veysel> [27.05.2016].
- [3] Aktay, Y. (2015). **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**. 5. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [4] Cafrande. <http://www.cafrande.org/asik-veyselin-kizi-anlatiyor-babam-cok-sik-aglardi-en-cok-kendi-kaderine-uzulurdu/> [26.25.2016].
- [5] Çiçek Hastalığı. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%87i%C3%A7ek_hastal%C4%B1%C4%9F%C4%B1 [28.25.2016].
- [6] Ethics. <https://simple.wikipedia.org/wiki/Ethics> [28.05.2016].
- [7] Gökalp, E. (2015). **Sosyolojiye Giriş**. 4. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [8] İyi, S. (2015). **Etik**. 6. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [9] Hippolyte Taine. https://en.wikipedia.org/wiki/Hippolyte_Taine [28.05.2016].

- [10] Kalaycıoğu, S. (2015). **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**. 5. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [11] Kızılbaş. <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1z%C4%B1ba%C5%9F> [28.25.2016].
- [12] Moran, B. 2012. **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- [13] Moran, B. **Sosyolojik Eleştiri**. http://arsiv.mevsimsiz.net/y-5205/Sosyolojik_Elestiri._Berna_Moran/ [28.05.2016].
- [14] The Sociological Approach to Literary Criticism. http://mdk12.msde.maryland.gov/instruction/ccr_conferences/resources/m102/ms_gtela_diffccrs_10_of_10.pdf [26.05.2016].
- [15] Sündal, F. (2015). **Sosyolojiye Giriş**. 4. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [16] Tatlıcan, Ü. (2015). **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**. 5. bs. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [17] Turan, M. (2004). Âşık Veysel. <http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALK%20EDEBIYATI/38.php> [28.25.2016].